

ZOSTALA SOM VÁŠNIVOU ŽIAČKOU. ROZHOVOR S INGRID HRUBANIČOVOU¹

Martina Ivanová – Ingrid Hrubaničová

PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., sa narodila 3. 5. 1965 v Michalovciach. Študovala v rokoch 1983 – 1988 na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach odbor slovenský jazyk – dejepis. V roku 1988 nastúpila do Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave na študijný pobyt, ktorý vyústil do trvalého pracovného pomeru.

V rokoch 1996 – 1998 spolupracovala s Katedrou teórie a dejín umenia Vysokej školy výtvarných umení v Bratislave na vedecko-výskumnom grante Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Výsledkom participácie na projekte bol slovník *Kľúčové termíny výtvarného umenia 2. polovice 20. storočia. Gramatická a sémantická charakteristika* (1998) v spoluautorstve s kunsthistoričkou J. Geržovou. V rokoch 1999 – 2003 pôsobila na Vysokej škole múzických umení v Bratislave ako interná doktorandka, v rokoch 2004 – 2014 ako pedagogička

¹ Autor fotografie: Ctibor Bachratý.

(téma jej doktorandskej práce, obhájenej v roku 2006, bola *Teatrologický termín vo vzťahoch a súvislostiach*).

V rokoch 2008 – 2012 pôsobila ako redaktorka vydavateľstva Kalligram v Bratislave. V rokoch 2007 – 2014 pravidelne publikovala v rámci týždennej rubriky *Od slova do slova* v denníku SME, neskôr v Denníku N. Jej jazykové glosy boli publikované v súborných prácach *The Slovak Matrix alebo Slová v maskáčoch. (Jazykové glosy)* (2009) a *Ako zjesť žabu. Od slova do slova. (Jazykové glosy)* (2013). V rokoch 2009 – 2011 bola autorkou a moderátorkou pravidelnej mesačnej relácie *Diktát* na Devíne v Rádiu Devín.

Od roku 2012 až doteraz je vedeckou pracovníčkou Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Je výkonnou redaktorkou Jazykovedného časopisu, členkou redakčnej rady časopisu *Kultúra slova*, členkou Vedeckej rady JÚĽŠ, v. v. i., a členkou kodifikačnej a pravopisnej komisie pôsobiacej na pracovisku. Venuje sa lexikografii, umenovednej terminológii, jazykovej kultúre a publicistike. Je spoluautorkou *Synonymického slovníka slovenčiny* a vedeckou redaktorkou *Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

Bola jednou zo zakladajúcich osobností a herečkou divadla Stoka a Skrat. Je autorkou umeleckého textu *Láska ide cez žalúdok* (2007) a básnickej zbierky *Separácia (hygienické opatrenia reči)* (2024).

Martina Ivanová: Žáner dialógu je v súčasnosti často chápaný ako doplnkový, podružný typ textu stojaci na periférii vedeckého diskurzu, vníma sa ako akýsi neoficiálny paražáner dejín, historiografie (napríklad lingvistiky). Keď sme spolu robili s Martou Součkovou rozhovor o preklade diela Georgea Steinera Lekcie majstrov (2022) pre časopis Fraktál, tak som sa dokonca dozvedela, že ako oficiálny výstup v Centrálnom registri publikačnej činnosti si rozhovor môže vykázat iba ten, kto sa pýta, nie ten, kto odpovedá. V počiatkoch vedy však dialóg vystupuje ako základná metóda. Keď sa Platón rozhodne sprostredkovať filozofickú náuku svojho učiteľa Sokrata, nepublikuje sokratovskú obdobu Kurzu všeobecnej lingvistiky, ale Sokratovo učenie podáva vo forme dialógov. Práve Slovenská reč sa v posledných rokoch stala platformou revitalizujúcou tento žáner najmä v podobe jubilejných dialógov, ktoré sprostredkujú poznanie o vývinových procesoch v slovenskej jazykovede, aj keď v limitovanej podobe, vyplývajúcej z rozsahových obmedzení daných rozhovorov. Nateraz však v slovenskom kontexte absentujú knižné dialógy sprostredkujúce detailnejší výklad koncepcií jazykovedných osobností a prístupov. Nezdá sa ti, že je škoda, že sa pri takýchto typoch rozhovorov v jazykovede pýtame skôr na pozadie, kulisy, okolnosti toho, čo sa dialo, a menej na živé myslenie o jazyku, na jeho podstatu a fungovanie vo svete v rozsahovo veľkorysejšej podobe? Ja sama som napríklad niečo z koncepcie Noama Chomského a generatívnej gramatiky pochopila až

vtedy, keď som si prečítala rozhovor s ním, publikovaný pod názvom Jazyk a zodpovednosť (1995)...

Ingrid Hrubaničová: Martina, otázkou, ktorou začíname, by sme mohli aj skončiť, pretože otvára veľmi veľa dverí, do ktorých možno vojsť alebo aspoň nazrieť. Tak skúsme poporiadku aspoň postláčať kľučky.

Steiner v *Lekciách majstrov*, v diele o učení iných, o učení sa a o dejinách poznávania, ktoré spomínaš, hovorí elegantne kriticky, teda neagresívne, ako je mu vlastné, aj o situácii v západnej vede konca 20. storočia – v Cambridgei prednášal v rokoch 2001 – 2002. Problémy s hodnotením a pozíciou vied o spoločnosti v tomto prostredí boli teda prítomné už v čase, keď sme my v našom kultúrnom priestore riešili celkom iné veci – spoločenský systém sa nastavoval odznova. Na začiatku 90. rokov panovala aj neistota, či sa Akadémia vôbec zachová a v akej podobe, pretože silneli hlasy „za“ úplné zbúranie inštitúcií a zakladanie nových. Mnohé veci, s ktorými zápasili humanitné vedy na Západe, nám teda – z môjho pohľadu – zostali zastreté. K mnohým zaujímavým dielam s touto témou som sa dostala až omnoho neskôr vďaka vydavateľským prekladovým projektom, českým i slovenským. Mňa v tejto oblasti asi najväčšmi zasiahli filozoficko-esejistické práce Jeana Améryho, ktorý mi ukázal, ako všetko myslenie človeka môže súvisieť s popretím dedičnej či dedenej kultúrnej identity (nemeckej, rakúskej) a vedomým prijatím novej kultúrnej identity (francúzskej). Osvojila som si od neho myšlienku, že vidíme vždy iba na základe istého kultúrneho rámca alebo „škráry“, do ktorej sa rodíme a ktorá je determinovaná – kultúrnymi paradigmami, charakterom krajiny, štátu, regiónu, ich spoločensko-politickou stabilitou alebo naopak premenlivosťou a celkom rovnocenne aj osobnými otrasmami. Takže pôvod, formatívne životné skúsenosti považujem za veľmi dôležité, podobne aj temperamentálne inklinácie. Preto by som ich z rozhovorov nevyklúčovala či nevnímala ich ako podružné. Potom to bol Pierre Bourdieu. Okrem veľkých diel najmä celkom útlá kniha, v českom preklade s názvom *Sociologické hľadání sebe sama*, v ktorej sa stal objektom skúmania on sám. Michel Foucault takisto zdôrazňoval, že potrebuje preskúmať výlučne to, čo bolo aj jeho osobným problémom. Akúsi bilančnú sebareflexiu podstúpil nakoniec aj Steiner vo svojich *Errata*. Takže mne skôr miesto obnovy platónskeho dialógu – nakoniec, pokúsil sa o to Paul Karl Feyerabend vo svojich *Three Dialogues of Knowledge* (1991) – chýba u nás tá intelektuálna sebareflexia, ktorá je možná až v istom veku. Schopnosť dívať sa na seba ako na objekt – čo je veľmi ťažké a málokto má tú kompetenciu a najmä odvahu k úprimnosti. Spomínam si na pozitívny šok niekedy v 90. rokoch, keď som v Ústave mohla naživo počuť a vidieť Františka Mika na prednáške. Prvá veta, ktorú povedal, bola asi v tomto duchu: „Kolegovia, chcel by som začať najprv tým, že budem hovoriť o veciach, v ktorých som sa mýlil.“ Tak to bola bomba, lebo v tých časoch v našich pomeroch prevládalo skôr zameranie na odhaľovanie toho, v čom sa mýlia iní, nie my sami.

Toto gesto siaha ešte k Fridrichovi Nietzschemu, ktorý vo vzťahu k Zarathustrovi (starovekému perzskému filozofovi, nie postave v Nietzscheho filozofickom spise) hovorí: „Každý by mal žiť tak dlho, aby odvolal to, čo hlásal, poprel to, čo stelesňoval.“

Pravda je, že u nás sa veľmi nepestuje žáner rozhovorov o lingvistiky, jazyku a spoločnosti či rozhovory s jazykovedcami. Väčšinou ide o jubilejný žáner. Zmeniť stereotypné názory na rozhovor sme sa pokúsili v projekte, ktorý viedla Jana Wacharczyková (*Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*, 2019). V porovnaní s veľkorysým trojzväzkovým českým dielom *Rozhovory s českými lingvistami* ide o rozsahovo limitovanejšie dielo, ktorým sa však tento žáner etabluje v slovenskom kontexte. Súčasťou tejto publikácie je aj reflexne ladená štúdia *Diskurzívne poznávanie evolúcie jazykovedného výskumu na Slovensku*, v ktorej sa prvýkrát bližšie vymedzujú a charakterizujú základné mílniky pri rozvíjaní tohto žánru v slovenskom kontexte.

Domnievam sa, že dobrý, zmysluplný rozhovor, dialóg v pôvodnom zmysle, teda taký, ktorý obsahuje aktívnu aj pasívnu stránku procesu u zúčastnených rovnocenne, môže vzniknúť iba medzi seberovnými partnermi z danej oblasti. Určite nie medzi žiakom a učiteľom, v tom vzťahu je veľa rôznorodých obmedzení a bariér. Preto nám môže byť ľúto, že nevznikol knižný dialóg trebárs medzi Františkom Mikom a Antonom Popovičom, Jánom Horeckým a Františkom Mikom alebo Jánom Horeckým a Klárou Buzássyovou a inými.

Platónsky dialóg, ktorý spomínaš ako možný obnovený vedecký žáner uplatňujúci sa popri súčasných zložitých teoretických monolitoch, štúdiách, tabuľkách, vzorcoch, meraniach, enumeráciách v jazykovede alebo dokonca namiesto nich, je zaujímavá myšlienka, ale neviem... Grécky a rímsky stoický dialóg aj neskoršie filozofické a teologické kresťanské dialógy boli žánre, ktoré bolo potrebné obsahovo a kompozične zvládnuť, vzdelávať sa v nich. Nakoniec aj tento dialóg dospel do fázy úpadku a nepôvodnosti. Písaný dialóg bol vyústením epochy „nepísania“, reálneho intelektuálneho žitia v reči, kniha nemala takú pozíciu, akú získala neskôr. Nie som odborník, málo o tom viem, ale Jorge Luis Borges v *Ars poetica* poukazuje na to, že Platón opovržlivo hovorí o knihe, že je mŕtva, pretože keď sa jej niečo spýtať, neodpovie. Potom sám napísal knihy v dialógu, ktoré sú živé, lebo imitujú spontánnu reč. Určite treba stoický dialóg vidieť aj v súvislosti s dobovou drámou a poéziou, ktorá bola takisto dialogická.

Moju otázku možno chápať aj širšie, nielen v úzkom rámci, v akom bola nastolená a sformulovaná. Nešlo mi len o dialóg ako výhradnú žánrovú formu, ale tiež o jeden z dôležitých aspektov dialogickosti, ktorým je schopnosť istého zastavenia myslenia. Sokratovský filozof počúva, ako ľudia napríklad na trhu hovoria „Toto je

krásne...“ alebo „Toto je bezbožné...“ a pýta sa ich: „Čo je to krása?“ alebo „Čo je to bezbožnosť?“ Jeho otázka teda vždy mieri doprostred toho, čo vnímame ako samozrejmé, naruša naše automatizmy. Kultivuje poznanie toho, v čom všetkom sa môžeme myliť... Dialogickosť v jazykovede sa sprostredkovane dotýka takých otázok, ako je stav jazykovednej recenzistiky či vstupovanie do publikačných priestorov v medzinárodnom kontexte. Vráťme sa však možno k platónskemu dialógu...

Naruša naše automatizmy, presvedčenie, že všetkému rozumieme... áno, platónsky (sokratovský) dialóg má tú zvláštnosť – teraz som si opäť prečítala svojho obľúbeného Gorgiasa o rečníctve –, že človeka pri čítaní „rozhorí“, modelácia textu ho celkom ohúri, od repliky k replike ho vtáhuje, pritom v každej replike jasne cítiš podvratnosť. Dialógy sú modelové, formálne až schematické – jeden múdry, druhý obmedzený plus nejaká kompánia. Chvíľu máš pocit, že ide o súboj myslenia, cibrenia logiky, rozlišovania a pravdivosti, o súboj silného so slabým, s povrchnosťou, so slabou morálkou a frázovitými prázdnyimi floskulami. Máš pocit, že múdry víťaz tu zoberie všetko a nemúdry súper bude ponížený, no nedôjde k tomu. Už-už v bode zlomu Sokrates (postava Sokrata) zmení taktiku, a aby rozhovor pokračoval, zalichotí partnerovi, prejaví mu úctu a seba spochybní, zneistí, pripustí, že sa možno mylí, a potom odznova. Môže to byť stratégia, ale môže to byť aj étos, rešpekt voči každému, s kým sa človek pustí do reči. Môže to byť humorné nadľahčenie...

Ale potom, po prečítaní dialógu, nedokážeš prerozprávať ten príbeh, následnosť, postupnosť rozvíjania myšlienok atď., nevieš povedať „obsah“, ako sme to robievali na základnej škole. Zás musíš čítať a čítať a čítať. A azda v rozhovore s nejakým iným „načítaným“ platónovcom, myslím tým nadšenca, nie celoživotného skúmateľa Platóna, si môžete spresňovať interpretáciu, inšpirovať sa svojimi postrehmi a potešiť sa. Nevie si predstaviť, že by dnes niekto takto dokázal písať. Nie som si istá, či by mohlo ísť o záznam a rekonštrukciu reálnych rozhovorov. Skôr sa prikláňam k myšlienke, že autor je jeden a že vlastne ide o monológ vo forme dialógu. Pre mňa je Platón skôr krásna literatúra, múzické písanie, filozofujúca dramaticka, tréning, ako sa učiť myslieť o živote a s ľahkosťou ním prechádzať.

Keď Steiner hovorí o podstate génia, spomína Platóna (Sokratu) a Krista (evanjelisti), ktorí vytvárali podobenstvá a mýty, „postupne sa vyjavujúce metafory“, „otvorené príbehy, provokujú k nekonečným interpretáciám“: „Dokážu vyviesť ľudský duch z rovnováhy. Nedajú sa prerozprávať a pochopiť ani vtedy, keď sa nazdávame, že sme sa ich už zmocnili“ (Steiner 2022, s. 46). Borges o *Dialógoch* zas hovorí, že sa Platónovi možno cnelo za Sokratom, a aby počul hlas milovaného učiteľa, napísal svoje dialógy, „nechal svoji mysl bloudiviť a zdramatizoval ji do mnoha postáv (...) jeho cieľom bola ilúza, že navzdory tomu, že Sokrates vypil bolehlav, je stále s ním“ (Borges 2005, s. 11).

Spomínané nezahrnovanie odpovedajúceho v písanom dialógu do autorstva v publikačných výkazoch a registroch, myslím, súvisí s tým, že dnes je veľmi ťažké presadiť v našom životnom štýle vo všeobecnosti na prvé miesto potrebu „rozlišovať“. Naša doba je z môjho pohľadu dobou dominancie skreslenia a „šumu“. Toho „šumu“, ktorý, dobre si to pamätám, nám spomínal profesor Sabol v rámci úvodu do jazykovedy, keď kreslil tuším jakobsonovskú komunikačnú schému expedient – message – percipient, komunikačný kanál a nad tým sa vznášal „duch“ šum. Vtedy sme „šumu“ nevenovali pozornosť, tá sa sústreďovala na percipienta po rokoch, keď bol v pozornosti expedient. Šum sme vnímali ako akési fyzické narušenie prenosového kanála, ako pretrhnutie telefonického kábla alebo prefrčanie nákladného auta, ktoré spôsobí, že niečo prepočujeme. Dnes ma téma šumu, skreslenia veľmi zaujíma, pretože šum, skreslenie môže byť a často je imanentnou súčasťou informácie, či už zámernou, alebo nezámernou.

Otváraš tu veľmi dôležitú tému, ktorá je dnes živá v priesečníku rozličných vied. Michel Serres hovorí, že šum pozadia je základom nášho vnímania, dôležitým prvkom softvéru celej našej logiky. Šum by tak bolo možné chápať aj v súvislosti s fenoménom nedourčenosti, ktorá je dôležitá aj v komunikácii, ak informáciu nechápeme ako obsah, ale ako proces. Nedourčenosť je vlastne predpoklad toho, aby sme sa mohli vyvíjať, byť otvorení... „Dourčené“ sú len veci, ako napríklad Ionescove stoličky. A na druhej strane šum je aj sociálne konštruovaná kategória: možno napríklad sledovať, kto je v dnešnom svete vystavený šumu alebo kto má „privilégium“ produkovať šum pre druhých.

K Romanovi Ingardenovi a Janovi Mukařovskému a nedourčenosti by som nešla, skôr som mala na mysli nárast entropie ako dôsledok premršteného rozvoja výmeny informácií, „zdeľovania“, poznatkov, teda informácia už menej informuje a viac de-formuje, teda informuje mylne, falošne, skreslene, stáva sa prázdnu, teda sama je už „šum“. „Každá informácia je skreslená,“ povedal mi pred pár rokmi v rozhovore profesor L. Ďurovič. No myslím, že pri hromadení a nezastaviteľnom bujnení šumu dochádza k strate zmyslu a orientácie. Ak pripustíme, že sa k tomu blížíme, potom je Eugen Ionesco vlastne prorok: „Jazyk sám je manifestáciou absurdity.“

To, čo hovoríš o informácii a entropii, možno nájsť už v koncepcii Clauda Shannona a Warrena Weavera (1964). Na rozdiel od Norberta Wienera, ktorý vo svojej práci Cybernetics z roku 1961 ešte chápe informáciu ako negáciu, opak entropie, u Shannona a Weavera ide väčšia miera informácie automaticky ruka v ruke s väčšou mierou neistoty. Naproti tomu úplne predvídateľná správa má len jeden možný výsledok a je preto nadbytočná; nehovorí nám nič nové a neprináša nám „slobodu

voľby“, pretože neobsahuje „informačnú entropiu“. Filozofické dôsledky takéhoto chápania sú hlboké, pretože proces informovania sa v tomto zmysle chápe aj ako rez tkanivom neistoty. Shannonova entropická definícia informácie otvára priepasť neistoty v srdci nášho chápania informácie, a teda aj poznania. Musíme znášať väčšiu mieru neistoty, aby sme si uchovali slobodu voľby...

Bezhraničná možnosť voľby, domnievam sa, môže viesť k bezhraničnej neistote, k paralýze, k neschopnosti urobiť akúkoľvek voľbu. Aby sme však dokončili začatú tému o nezahrnovaní interviewaného do autorstva pri rozhovorových žánroch. Stretávam sa s tým aj pri redigovaní výkladového slovníka, keď sa cituje doklad z publikácie, ktorá je žánrovo rozhovorom. Evidentne z kontextu vieme určiť, že dokladový citát pochádza z výpovede „druhého hlasu“, hlasu interviewaného, ale ako autor citátu sa môže uviesť iba „prvý hlas“, autor v záhlaví publikácie, teda ten, kto robí rozhovor, bibliografický autor. Deleguje sa naňho akási všemocnosť, výber témy, mnohohodinové nahrávanie, prepisovanie, triedenie, proces autorizácie a podobne. To všetko je v protiklade so spomínaným prvotným duchom dialógu, keď aktívna i pasívna stránka dialógu boli rovnocennou záležitosťou zúčastnených. Istým spôsobom je to opodstatnené, vzhľadom na rozsah manažérskej práce toho, kto rozhovor pripravuje. Ak však zacitujeme výroky inej osoby a pripíšeme ich inému autorovi, je to skreslenie, zavádzajúce a neetické.

Ale poznám aj opačný prípad. Keď spomínaš profesora Chomského, niečo podobné, isté jasnejšie pochopenie či priblíženie sa k štrukturalizmu v jazyku a v umeení a k semiotike, som získala alebo skôr nadchla sa pre ne na začiatku 90. rokov vďaka knihe rozhovorov poľskej slavistky Krystyny Pomorskej s Romanom Jakobsonom. Nadchlo ma to videnie „všetkého vo všetkom“, univerzálne prepojenie. Tá kniha však nesie bibliografický údaj Roman Jakobson *Dialogy* (Český spisovateľ 1993, preklad Marcela Pittermannová), teda pýtajúca sa je vylúčená z autorstva. Ukazuje sa teda, že všetko by sa dalo rozlíšiť už na úrovni vydavateľa publikácie. Autori by sa uviedli dvaja, traja a ten, kto moderuje rozhovor, by sa mohol odraziť v názve. Práve rozvíjanie tohto žánru v Slovenskej reči prinieslo aj rovnocennosť pri uvádzaní autorov rozhovoru.

Otvárajú sa nám ďalšie dvere – otázka autorstva, stredovekého anonymného autorstva, antického i neskoršieho autorstva a pseudoautorstva, ktoré bolo akousi pečiatkou kvality či obchodným ťahom, že sa text bude čítať a mať vážnosť, problém publikovania pod cudzím menom pri ideologicky nežiaducich autoroch a autorkách nedávnej doby, radikálneho (neodhaleného) pseudonymu, keď autor nechce vstupovať do osobného kontaktu s verejnosťou, či kultového autorstva s putovaním na miesta, kde autor žil, ale aj dnešnej AI a jej kolektívneho všeautorstva. Ale do toho radšej už nezabúdime. Beriem to tak, že pozícia človeka v spoločenskom systéme je v podstate trojaká – prijme a osvojí si pravidlá systému a podriadi sa im bez

prehodnocovania alebo ich odmietne a vylúči sa, respektíve si v rámci systému vytvorí svoj vlastný systém existencie s ochotou niesť dôsledky, ktoré túto voľbu správdzajú. Môj doterajší život sa uberá, myslím, tým tretím smerom.

Už spomínaný P. Bourdieu hovorí, že pochopiť znamená najprv pochopiť pole, s ktorým a proti ktorému sme sa utvárali. Ty si študovala na prešovskej slovakistike v 80. rokoch 20. storočia. Z tvojich viacerých zverejnených spomienkových reflexii je známe, že si svoj čas počas vysokoškolského štúdia venovala intenzívne najmä divadlu a umeleckej recitácii. Ako si však spomínaš na svoje jazykovedné formovanie? S čím a proti čomu si sa utvárala?

O sociálnom poli ani o sociálnom kapitáli sme v polovici 80. rokov 20. storočia ako študenti nič netušili. Či o tom niečo vedeli naši pedagógovia, neviem, netematizovalo sa to. Vidieť v spoločenských mikrosystémoch herné polia s pravidlami hry (!) – dnes mi je dosť ľúto, že som to poznanie nemala skôr, môj život by bol zrejme omnoho uvoľnenejší a menej úzkostný. Od detstva som v sebe niesla túžbu pracovať a žiť vo sfére umenia. Ale práve tie determinácie, o ktorých hovorí Améry a ktoré spomínam vyššie – spoločenský systém založený na kontrole, tušené i zakúšané hranice „vyvolenosti“ pre isté povolania, neistota vyplývajúca z regionalizmu, akéhosi okraja, necentrálnosti, ktorým sa automaticky prisudzuje nižšia hodnota a čosi sa upiera a ktoré sa v socializme používali zrejme ako eliminačný konkurenčný prostriedok aj prostriedok na personálne zabezpečovanie technických a ekonomických povolaní –, rozhodli, že som volila menej riskantnú cestu, ale citovo a založením najbližšiu. Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika sa v polovici 80. rokov orientovala na prípravu učiteľov na druhom stupni základných škôl a na stredných školách. Čisto vedecké zamerania ani možnosť samostatne študovať jazyk a samostatne literatúru neexistovali. Napriek tomu som sa dostala do silno vedeckého prostredia, ktoré sa však neoddeľovalo od umeleckého. Sami pedagógovia boli vedci aj umelci – Stanislav Rakús, Karol Horák, ale aj iní, ktorí možno verejne do takej miery neboli v povedomí, ale umeleckej tvorbe sa venovali. Fakulta tradične zastrešovala umeleckú tvorivosť vysokoškolákov na Slovensku – v divadle, recitácii aj v prozaickej či básnickej tvorbe študentov a študentiek. Tam bol ten utajený, kódovaný priestor postaviť sa „proti niečomu“, teda proti všetkému spoločenskému, verejnému. Trebárs recitáciou, výberom autora a textu, pri ktorých ma veľmi opatrne viedol Janko Gbúr. Bez toho prostredia by som sa zrejme nikdy nedostala k Františkovi Andračíkovi, básnikovi, intelektuálovi a filozofovi. Mimochodom, jeho esej, myslím, zo 60. rokov, v ktorej sám vystupuje v rozdvojenom hlase dialógu samého so sebou, nás vracia k otázke dialógu a k otázke o jazyku, ktorú nastoľuje G. Steiner v nadväznosti na Vygotského, keď hovorí, že je možné, že komunikácia navonok je len druhotná, sociálne podmienená fáza osvojovania si jazyka a primárnou funkciou jazyka je, že

jazykom človek prehovára sám k sebe. Andraščík ako východniarsky Markus Aurélius.

V oblasti štúdia som sa neformovala „proti“ niečomu, ale „s niečím“. Všetko pre mňa bolo neznáme a nové. Furdíkovské trvanie na význame a kontexte ako podmienke jeho realizácie, sabolovské trvanie na abstraktnom myslení, štrukturalizme, rakúsovské trvanie na „motíve snehu ako dynamizujúcom činiteli deja v Švantnerovej novele Sedliak“, na téme a látke, hlebovská nonšalantnosť, keď hovoril o Kollárovi alebo o nešťastnej láske Babetty von Wieland a Jána Chalupku, Maukšovej upriamenie pozornosti na recepciu, na hľadanie čitateľa, na reálny život písaného. Jej dôstojnosť a diskrétna vľúdnosť si ma získali, takže posledné dva roky štúdia som strávila väčšinou s Františkom Mikom a Jiřím Levým.

Nebola som vyhranená, výrazne talentovaná, skôr taká tá „dobrá žiačka“. Snaživá a zodpovedná. Ale tiež schopná všetko kedykoľvek zmeniť, opustiť.

Tvoje profesionálne lingvistické začiatky sú späté so Synonymickým slovníkom slovenského jazyka, na ktorom si pracovala ako elévka v prvých rokoch svojho pôsobenia v Jazykovednom ústave L. Štúra od roku 1988. V tom čase si však už zároveň bola intenzívne ponorená do divadelných aktivít. Ako si tieto svoje dve polohy – divadelnú aj jazykovednú – v tom čase vnímala? Ako dve oddelené nádoby alebo si nachádzala medzi nimi aj isté rezonančné momenty? Bolo to zároveň tvoje prvé stretnutie s prácou nad slovníkom, ktorá ťa vlastne sprevádza s istými prestávkami počas tvojho celého profesionálneho pôsobenia. Ako si vnímala toto obdobie a svoje lexikografické začiatky?

Na istej symbolickej rovine som mala vzťah s Jazykovedným ústavom, samozrejme, jednostranný, aký mali mnohí ľudia, prostredníctvom ľudského hlasu z rádia. Pomerne skoro, vo vyšších ročníkoch základnej školy a na gymnáziu, som ráno počúvala rozhlasové jazykové príspevky v podaní rozhlasového moderátora Dionýza Hirka. Hirkov hlas a prejav boli veľmi podmanivé, stelesňovali pre mňa ľudskú dôstojnosť. Takže po konkurze v jari 1988, ktorého výsledkom bol pre mňa dvojročný študijný pobyt v Ústave, vstup na pracovisko u mňa sprevádzala taká kierkegaardovská bázeň a chvenie, či v tom vysokom štýle, kde budú samí Hirkovia, obstojím, ale šlo o dvojročný pobyt, takže ten záväzok nebol taký definitívny. Tie aktivity pracovisko – divadlo neboli celkom paralelné, pretože divadlo vzniklo v jari 1991. Boli to enormne nabité časy, nie je tu miesto na podrobnú reflexiu, hoci by bola potrebná, len chcem povedať – opäť s odkazom na Améryho –, že spoločenské okolnosti zásadne ovplyvňujú nastavenie ľudských kolektívov, primárne na akceptačné alebo neakceptačné, vytvárajú podmienky na niečo alebo zamedzujú niečo, niečomu. Boli sme „obdarení“ dobou, takže asi aj preto som sa mohla realizovať v dvoch oblastiach, možno v troch. Hranice sa zrútili, nové sa ešte nestihli vytvoriť. V Ústave

som ako elévka bola obdarená aj ľuďmi. Nesmierne prajnými a priateľskými. Musím teraz vymenovať aspoň tých z oddelenia jazykovej kultúry a terminológie: František Kočíš, istý čas vedúci redaktor slovníka i vedúci oddelenia, Mária Pisárčiková, vedúca redaktorka a neskôr vedúca oddelenia, Štefan Michalus, Eva Tibenská, Alena Anetková, Emil Pícha, to bol kolektív slovníka. Potom Jozef Pavlovič, ktorý dokončoval dizertáciu o negácii, ale sedel s nami. V jazykovej poradni, v ktorej som tiež pravidelne sedávala, to bol terminológ Ivan Masár, Eva Rísová a Katka Hegerová. V oddelení bol aj doktor Matej Považaj, ktorý sa venoval aj príprave nových pravopisných pravidiel a zároveň bol aj vedeckým tajomníkom Ústavu. Ale veľmi podporne ku mne pristupovali aj ľudia z iných oddelení. Srdečnosťou a starostlivosťou ma hneď zahrnuli Mira Nábělková a Jarka Šikrová, stali sme sa priateľkami.

A ako to bolo s lexikografiou? Na miesto lexikografky elévky som bola prijatá a nejako sme si s lexikografiou sadli. Svoju vďaku za učenie v tejto oblasti som už viackrát vyjadrila doktorke Pisárčikovej, pretože práve ona bola tá, ktorá ma viedla. V princípe jazykovej synonymie je princíp variability sveta. Konceptia slovníka bola zrozumiteľná a vari prvý raz sa v takej miere v slovníku zachytávali aj subštandardné, slangové a „menej vhodné“ slová. Raz sme prostredníctvom našej kolegyne Jany Lukáčovej, ktorá však z projektu pomerne skoro odišla, dostali výzvu od prekladateľov, ktorá strana vytvorí dlhší synonymický rad na isté sloveso s chúlостivým významom. Zapojili sme sa, ale, samozrejme, hlavnej redaktorky sme o stávke nehovorili, takže prácu sprevádzala aj zábava. Boli tu dobré teoretické lexikografické práce a bola tu zaujatá denná a často aj nočná prax. Sedeli sme v dvoch prepojených miestnostiach a každá ťažkosť sa mohla hneď konzultovať, veľa sme o problémoch diskutovali s Evou Tibenskou, ktorá mala stôl hneď vedľa môjho. Bolo tu neustále hrabanie sa v kartotečných lístkoch a v slovníkoch – z jedného do druhého, do tretieho atď., pretože o korpusoch sme vtedy nemali predstavu. Často mi bolo aj do plaču, obrazne povedané, pretože heslá sa koncipovali na kartotečné lístky ručným zápisom. Mala som spracovaný text hesla povedzme na šiestich alebo aj desiatich lístkoch a v závere som zistila, že mi niečo chýba alebo je potrebné členy synonymického radu zoradiť inak, takže som celý koncept musela prepísať odznova. To isté sa opakovalo po redakcii hlavnej redaktorky. Svojím spôsobom išlo o podvedomé, meditatívne učenie, učenie opakovaním, uvedomovaním si omylov.

V podstate mi ten proces v niečom pripomína pasáž, keď G. Steiner hovorí, ako ho otec učil porozumieť Homérovi a starej gréčtine – nechával ho prepisovať tú istú pasáž dovedy, kým sám neprišiel na to, o čom vypovedá, kým sa sám nedopracoval k zmyslu. Profesor Richard Schechner, americký teatroológ a divadelný praktik, a možno to bol Viliam Dočolomanský, náš, teda český performativista – nech mi odpustia, ale nejdem to overovať, upozorňujem však na miesto možného skreslenia –, pri skúmaní performativity a rituálov u domorodých kmeňov konštatuje, že kultú-

ra sa tam neučí, ale uchopuje od narodenia tak, že sa malé deti stále motajú okolo nôh tancujúcich otcov a jedného dňa deti ten tanec vedia a zaradia sa. Myslím, že je to dobrá metafora. I jazyk si osvojujeme takýmto spôsobom, treba teda len sústavne tancovať pri nohách tých, ktorí už niečo ovládajú. Kedysi som podceňovala imitáciu, zrejme pre nesprávne pochopenie Aristotela. Dnes sa domnievam, že je základnou fázou učenia sa. Samozrejme, pokiaľ človek nie je géniom, ale tých je veľmi málo.

Po roku som od vtedajšieho riaditeľa profesora Jána Kačalu dostala ponuku na trvalý pracovný pomer, a tak som zostala, pretože ma slovník bavil. To väčšie rozpoltenie prišlo až po vydaní *Synonymického slovníka slovenčiny* v roku 1995, keď sa náš slovníkový kolektív rozpadol a zásadným spôsobom sa zmenila aj personálna situácia v Ústave. Bolo to prirodzené, pretože spoločenská sloboda principiálne zvädzala k tomu, že si mnohí ľudia chceli vyskúšať svoje sily aj inak a inde a spoločenské vedy stratili zo svojho lesku, boli podfinancované a také zostali dodnes.

F. Nietzsche vo svojom texte My, filológovia hovorí, že filológia je ako kúzelný elixír zmiešaný z najpodivuhodnejších štiav, kovov a kúskov. Podľa neho je filológia v jednej svojej časti históriou, v ďalšej časti prírodnou vedou a napokon tiež estetikou. K dvom zo spomínaných troch častí, ktoré Nietzsche spomína, máš blízko: k histórii, ktorú si študovala, a k estetike. Záujem o estetické otázky sa u teba premietol do spracúvania divadelnej a výtvarnej terminológie (čo vyústilo do publikovania práce Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia: gramatická a sémantická charakteristika v spoluautorstve s J. Geržovou v roku 1998), vzdelanie v histórii zasa nepriamo dotuje tvoje kontinuálne skúmanie rôznorodých aspektov fungovania vlastných mien. Osobitne by som spomenula štúdiu Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie (ktorá mohla byť pokojne vydaná ako monografická práca, keďže má 70 strán!) z roku 2017. Zaujíma ma práve táto citovaná štúdia, ktorá má už vo svojom názve polemické ladenie. Ide pritom o jednu z návratných tém v našej lingvistike. Ako si vysvetľuješ opakované návraty k tejto tematike?

Tá téma vo mne žila myslím od vedeckého seminára *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* v roku 2000 (zborník vyšiel v roku 2002). Zneli tam zaujímavé príspevky zo strany klasických filológov, orientalistov, sinologičky, historikov a boli zrejme reakciou na druhé, doplnené vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, no najmä na to, že tieto pravidlá vyšli po prijatí jazykového zákona v roku 1995 a ich kodifikačnú platnosť vyhlásilo – vyplývajúc z tohto zákona – Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Mnohí zástupcovia iných filológií – niektorí i ostro – poukazyvali na nedôslednosti v kodifikovaných pravidlách týkajúce sa prepisu z iných grafických sústav, nevzťahovalo sa to iba na vlastné mená. Ak sa dobre pamätám, ale

dá sa to dohľadať v zborníku a spresniť, profesor Horecký vtedy veľmi pokojne konštatoval, že odborný prepis sa rešpektuje, ale pre verejnosť a bežného používateľa nie je zvládnuteľný, preto treba rozlišovať medzi transkripciou a transliteráciou. V spoločnosti sa však dostalo „strašilo“ postihmi a pokutami za nedodržiavanie jazykového zákona, a teda kodifikácie, a to vnieslo do spoločnosti isté napätie – ešte sme si nestihli užiť slobodu slova, a už nám nasadzujú opraty.

Naplnilo a na vlastnej koži som však problematiku prepisu historických mien z uhorského obdobia (ale aj iných cudzojazyčných mien a geografických názov) pocítila ako redaktorka vo vydavateľstve Kalligram. Vychádzali tam vtedy v rámci filozofie jednak antickí autori, jednak preklady z rozmanitých svetových jazykov. No okolo roku 2009 – 2010 sa pripravovali preklady rozsiahlych historických prác Paula Lendvaiho *Maďari. Víťazstvá a prehry a Premrhaná krajina*. Boli to rozsiahle texty mapujúce dejiny, nabité stovkami historických osobných mien. Jazyková redaktorka text upravila, ale nevedela, čo pri prepise toho kvanta mien robiť. Sadli sme si na to spolu. Tú polstranovú pasáž o prepise „historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín“ z Pravidiel som preštudovala asi stokrát. Prepisovať sa mali „mená osôb vystupujúcich v uhorskom období slovenských dejín (do roku 1918)“, lenže originál prekladaného diela na túto otázku nedával odpoveď. Boli tam mená všeobecne známe zo slovenských dejín uhorského obdobia, ale aj celá plejáda predstaviteľov maďarských rodov a ich príslušníkov, mužov a žien, ktorí pravdepodobne so Slovenskom nemali nič spoločné. Bolo to neskutočné trápenie. Na mnohé mená sa nedali aplikovať prepisové pravidlá, pretože taký typ hláskovej kombinácie pravidiel nezahŕňovali, čiže časť hlások v mene sa prepísať dala, časť nie. Bola tam aj obava, že autor diela žiadny prepis neprijme. Nakoniec som sa rozhodla pre zachovanie maďarského zápisu a pri menách evidentne známych historických osobností aj na základe kontextu sme pri prvej zmienke za maďarským znením uviedli aj slovenské – Štefan Széchenyi (Sečení). V tlači to potom istý recenzent kritizoval, prečo sú niekde v zátvorkách slovenské prepisy. Vtedy som pochopila, že určiť pravidlá a zákon je jedna vec a skutočnosť a jej zložitosť iná. Na konci roku 2012 som už bola opäť v Ústave, a keď ma profesor Slavo Ondrejovič o čosi neskôr oslovil, aby som spracovala túto tému v rámci projektu o aktuálnych otázkach slovenského pravopisu, ktorý viedol, prijala som to. O nič mi nešlo, len predstaviť podľa možností celú problematiku širšie, z rôznych hľadísk, a poukázať na stav v prepisovaní od 40. rokov 20. storočia až po súčasnosť, aj v učebniciach, textoch o histórii, v dejinách literatúry a pod. Šlo mi o upriamanie pozornosti na schopnosť rozlišovať. Prepis mena by nemal byť otázkou zastrašovania ani otázkou života a smrti. Napokon, dnes bežne rešpektujeme anglický prepis osobných mien písaných pôvodne cyrilikou. Pas ako úradný dokument stojí nad kodifikovanými pravidlami prepisu z azbuky. Ak v histórii používali osoby viac zápisov svojho mena, aj to by sa malo rešpektovať.

Vrátim sa ešte k tvojmu pôsobeniu v alternatívnych divadlách Stoka a Skrat. Keď si čítam záznamy niektorých vašich predstavení, napríklad Stredná Európa ťa miluje, nemôžem sa ubrániť pocitu, že tieto texty sú okrem iného svojším dobovým záznamom, zachytením podoby jazyka na prelome tisícročí, jazyka ako nástroja mocenských hier hraných v spoločnosti i v osobných vzťahoch. Dôsledne mapujú floskuly, kliše, stereotypy, rečové vzorce a sprostredkovane tak vypovedajú o našej (neraz nelichotivej) podstate ako jazykových „živočíchov“. Sú to pre mňa akési katalógy spoločenského diskurzu. Vnímala si v daných predstaveniach toto jazykové gesto? Vznikalo zámerne alebo ako vedľajší produkt divadelnej koncepcie?

Trúfam si povedať, že obidve divadlá, v ktorých som v jednom takmer 10, v druhom 15 rokov pracovala, zaviedli v slovenskej dramatiky po roku 1989 nový typ dramatického dialógu. Už to nebol na papieri dramatika, teda jednej osoby, skomponovaný štylizovaný literárny text, pravdepodobne s vopred sformulovanou ideou či posolstvom. Bol to, humorne povedané, návrat k antike pred „písaním“, teda k debate ako umeleckej forme a metóde, pretože väčšina textov vznikala magnetofónovým záznamom, prepisom a potom úpravami. Tak sa do textu dostávali vedľa seba rôzne typy myslenia a skúsenosti v akýchsi moduloch, pričom každý zo zúčastnených bol nútený reagovať, prispôbovať sa tomu druhému, a ak mu bolo niečo vzdialené, musel z toho nejako vyklúčkovať. Odpovedať znamenalo zároveň možnosť vziať si slovo a prebrať tematickú aktivitu. Záznam hovoreného so všetkými hezitáciami, rečovými tikmi, zamlčaním, poprehadzovaným slovosledom, ktorý bol na papieri pre pochopenie významu niekedy len pomocný, pretože význam sa zrodil spolu s intonáciou a gestom, celým telom, bol potom pri skúšaní výzvou, pretože bolo treba znova rozklúčkovať, o čom sa hovorí a prečo. Niekedy to človek nevedel zrekonštruovať a došlo k posunu. V istej miere, nie úplne sa rečové profily jednotlivcov preniesli do postavy ako jej charakterizačné znaky. O výškach a pádoch, o sile jednotlivca, motivácii pracovať v rámci synchronizovaného kolektívu, ale aj o jeho spochybňovaní a ostrakizovaní zvonka pekne píše P. Bourdieu v rámci reflexie svojich vlastných kolektívnych sociologických projektov. A áno, bolo to vedomé, bolo zámerom ukazovať súčasnú spoločnosť prostredníctvom jej jazyka. Jazyk – hoci mu neveril, v tom bol skôr ako Ionesco – bol aj jednou z vnútorných tém Blaha Uhlára, napokon, jeho otec Vlado Uhlár nie je v jazykovednej obci neznámy. V Skrate sme tému jazyka a ľudskej komunikácie hodne rozvíjali ďalej, vlastne až do krajnosti, do vyčerpania.

Jon Fosse v jednej svojej eseji spomína, že najväčším jazykom na svete nie je angličtina ani španielčina či mandarínčina, ale že ním je preklad. Ty máš za sebou dlhé roky editorskej a korektorskej práce nad prekladmi, najmä v súvislosti s pôsobením vo vydavateľstve Kalligram. Aká to bola pre teba škola? Aký druh chémie

funguje alebo by mal fungovať medzi prekladateľom, prekladateľkou a jeho editorom, editorkou?

K redigovaniu som sa dostala v Ústave hneď po nástupe na pracovisko v elévských časoch. Vtedy jestvovalo silnejšie prepojenie medzi pracoviskom a vydavateľstvami, rozhlasom, prekladateľmi, novinármi, dožívala vlastne istá forma komunikácie, ktorá sa po roku 1989 zamietla ako forma „dozoru nad verejným jazykom“. V roku 1989 ten vzťah bol už značne rozvoľnený, pamätám si, že F. Kočíš z času na čas priniesol do oddelenia knihy z vydavateľstiev, ktoré práve vyšli, rozdal ich, mali sme analyzovať ich jazykovú stránku. Vznikli z toho krátke príspevky do Kultúry slova a bola to aj spätná väzba pre vydavateľstvá. Prvý človek, ktorému som robila jazykovú úpravu v tých rokoch, bol Blahoslav Hečka, ku ktorému ma nasmerovala M. Pisárčiková. Zrejme sa obrátil na ňu, no nemala na redigovanie už časovú kapacitu. Dnes mi pripadá tá situácia absurdná, pretože netuším, čo som ako dvadsaťtriročná mohla korigovať v texte prekladu Blahoslava Hečka. Stretávali sme sa v hoteli Devín, on rozprával a ja som počúvala. V tom bol zrejme zmysel nášho stretnutia. Šlo o preklad listov talianskych detí náboženskej bytosti. Texty boli prekvapivé, spontánne, odrážali neskalenú detskú myseľ. Od tejto prvej skúsenosti som sa od redigovania už neoddelila. Niekoľko rokov som potom redigovala výtvarný časopis Profil, do ktorého ma prizvala historička umenia Jana Geržová, čo neskôr vyústilo do našej spolupráce na výtvarnej terminológii. Kalligram bol súčasťou istej fázy života a umožnil mi denne paralelne vstupovať do rôznych druhov textov – pôvodnej tvorby, prekladovej literatúry, odbornej literatúry, filozofie, esejistiky. Mohla som zakúšať život jazyka v tvare, stretnúť sa s problémami, ktoré neriešia žiadne pravidlá ani jazykové teórie, orientovať sa v iných oblastiach vedy, myslenia, krásnej literatúry. A prostredníctvom píšucich ľudí tiež zistiť, že každé individuum má svoj vlastný jazykový vesmír. Kalligram predstavoval aj možnosť žiť v istom výseku slovenského intelektuálneho prostredia, zblížovať sa s ľuďmi z rôznych oblastí kultúry, vedy a diskutovať. Redigovať znamená predovšetkým, myslím, rozširovať si obzory o svete. Vo vzťahu k autorovi alebo prekladateľovi zas znamená pokúsiť sa vcítiť do ich spôsobu myslenia a prípadne prispieť k zjasneniu textu návrhom na syntaktickú či lexikálnu úpravu a možno zbadáť tie spomínané informačné skreslenia, šumy, o ktorých sme hovorili. No vie to byť aj veľmi nepríjemná, zdĺhavá a piplavá práca, keď sa musíš silno koncentrovať, aby ti neunikli žiadne chýbajúce interpunkčné znamienka, diakritika, chýbajúce písmeno, zliate slová a podobne.

Práca prebieha vždy tvorivejšie a zanietenejšie, keď si spolupracujúci „sadnú“, keď sa zrodí vzájomná dôvera, je prítomná akceptácia. Ale myslím, že dobrá práca na nejakom texte môže vzniknúť aj bez toho; čo je však dôležité, je „chémia“, teda isté nadšenie, zanietenie oboch – redaktorky, redaktora a prekladateľky, prekladateľa vo vzťahu k textu, k človeku, ktorý text vytvoril. Keď to tak nie je, dá sa síce praco-

vať, ale je to zvyčajne viac-menej taká „opravárska“ rutina. Čo by však mal mať redaktor stále v pozornosti, je, aby nepodľahol nutkaniu, že úprava cudzieho textu znamená vnútiť mu svoj idiolekt v sebaklame, že je všeobecnou normou. Pri redigovaní prekladu by zas, domnievam sa, mal ovládať jazyk originálu alebo aspoň mať základné štruktúrne a lexikálne znalosti tohto jazyka. Ale to už je zas otázka schopnosti rozlišovať a ideálnych podmienok.

Na potrebnosť či nepotrebnosť redaktorov sú v rôznych obdobiach rôzne názory. Niekedy sa tá potreba popiera, inokedy vyzdvihuje.

Vo svojej básnickej zbierke Separácia (Hygienické opatrenia reči) píšeš: „Peniaze na nájomné a potraviny / dostávam za kladenie písmen. / Alebo za čítanie nakladených písmen. / Alebo za ich opravu.“ Dané verše vnímam ako úsilie o istú dištanciu, ale aj ako výraz únavy a frustrácie (metafora nakladených písmen môže byť čítaná ako seabaironická reflexia „výkonnej sliepky“, ale aj ako desivý kafkovský obraz nekontrolovaného množenia slov; nie náhodou sa v lingvistiky v tejto súvislosti používa zoologická metafora, keď sa hovorí o parazitických výrazoch). Mám už dlhší čas intenzívny pocit, že editorstvo, korektúra textu sú u nás vnímané skôr ako akási upratovacia služba, ktorej tvorivý vklad sa nie vždy doceňuje. Máš podobnú skúsenosť?

Finančným ohodnotením a časovými nárokmi na rýchlosť práce to tak v súčasnosti vyzerá, že ide o akúsi „upratovaciu službu“, hoci nemôžeme zovšeobecňovať. V posledných piatich rokoch som ubrala na plyne a redigujem len veľmi výberovo. Ale keď sa vrátim k spomenutým veršom, pri poézii alebo umeleckom texte je pri interpretácii možno lepšie pýtať sa, čo môžu verše a vety skrývať, zakrývať, nie na to, čo odhaľujú. Aký typ absencie sa môže skrývať alebo byť potlačený, ak človek ostro ironicky vypovedá, že niečoho je už naňho priveľa. Ale to tvoje odhalenie metafory o sliepke (*kladenie, nakladenie*) je presné, hoci „klášt“ a „nakladať“ asociuje aj krehkosť, opatrné zaobchádzanie, no aj opak – zaťažovanie; navyše je tu aj odkaz na sádzanie písmen v tlačiarni, čo bolo pred digitálnou tlačou celé stáročia skutočným ukladáním písmen.

Profesionálne sme sa my dve stretli ako vedecké redaktorky pri práci na Slovníku súčasného slovenského jazyka. Dwight Bolinger, americký lingvista, s istým ironickým nadsadením hovorí, že lexikografia je neprirodzené zamestnanie. Spočíva vo vytrhnutí slov z ich materského kontextu a umiestnenia do radov – mrkva, cibuľa, červená repa – s koreňmi ostrihanými ako pri zeleri, v poradí, ktoré neurčuje príroda, ale ktoré určili obskurní fenickí námorníci, kedysi obchodujúci s Grékmi. Polovica práce lexikografa je podľa neho vynaložená na nápravu poškodenia nekoherentného množstva prirodzených spojení. Ako vnímaš ty lexikografickú prácu? Čo ťa

dokáže pri práci na slovníku prekvapiť? A akú rolu podľa teba slovník v spoločnosti plní? Mení sa nejaká jeho úloha?

O lexikografickej práci už veľmi nefilozofujem. Jednoducho ju robím. Do istej miery som fascinovaná korpusovými nástrojmi tak, ako som bola kedysi pri malom dieťati fascinovaná legom. Hrala som sa rovnako radostne ako dieťa. Lego sme v mojom detstve nepoznali. Keď máš totiž štruktúrnú predstavu príslušného slovného druhu, Sketch Engine ťa odmení a základnú mapu „výchovy a správania sa“ slova pred tebou rozprestrí, ako keď kvet rozvinie lupene pre včelu. Môžeš začať zbierať peľ. Tá zakvitnutá lúka je niekedy zradná, pretože zistíš, že jedna lúka skrýva inú, tá zas prepája ďalšiu a môže ťa to aj pohltiť. Mňa veľmi baví rozčleňovanie významov a sémantizácia, niekedy ten proces vnímam priam ako Rubikovu kocku, jednoducho skladáš, pretáčaš, a nedarí sa, aby všetko zaklaplo. No keď to zaklapne, je to fajn pocit. Takisto mám slabosť pre dokladové zóny, veľmi si želim, aby niesli spoločensko-kultúrny význam, teda aby samy osebe tvorili aj spoločenský príbeh. Musím sa priznať, čo mi asi neslúži ku cti, ale vzťah tejto práce, slovníka a spoločnosti ma už zaujíma veľmi málo. Ide mi už viac-menej o čisto osobnú realizáciu. A chcela by som sa tiež poďakovať nejakému vyššiemu princípu, že sme sa pri práci na vedeckej redakcii my dve stretli, pretože naše uvažovanie je, myslím, kompatibilné a vzájomne nápomocné. Preto ma ani nejaká zvlášť netrápi zapojenie AI do lexikografie. Nevieť, za aký čas sa vytrénuje na práci generácií lexikografov a lexikografiek na takú úroveň, že ich bezproblémovo nahradí. Nateraz platí, že moderný výkladový slovník, akým je *Slovník súčasného slovenského jazyka*, je vo svojej podstate záležitosť kolektívnej ľudskej práce a kvalitný výstup vzniká len v súhre i napätí reflexívneho „ja“ a kolektívnej entity, v intersubjektívnom prieniku jazykových myslí autoriek, interných redaktoriek, vedeckých redaktoriek a vedúcej redaktorky. Kolektívna tvorba má vždy aj edukačný rozmer, predpokladá špecifický spôsob otvorenosti k druhým, vyžaduje si ochotu „byť učený“. V tomto zmysle sa od seba učíme všetky členky lexikografického kolektívu.

Mnohí ťa poznajú aj ako autorku jazykových glos a úvah, ktoré boli dlhé roky publikované v denníku SME a Denníku N a ktoré vyšli aj knižne v súboroch The Slovak Matrix alebo slová v maskáčoch (2009) a Ako zjesť žabu (2013). Ja osobne ich nevnímam ako príklady prvoplánovej popularizácie, ale ako svojbytné, esteticky pritažlivé texty, ktoré sprostredkujú jedinečné postrehy o rozmanitých jazykových javoch, scitlivujú čitateľa a cibra jeho vnímavosť na nuansy spôsobov vyjadrovania. V plnej miere sa v nich spájajú polohy umenia a vedy, ako to opisuje F. Nietzsche, keď konštatuje, že veda má spoločné s umením to, že sa jej aj tie najvšednejšie veci javia ako úplne nové a lákavé, ba dokonca pôsobením nejakého kúzla ako práve zrodené a teraz po prvýkrát prežitie. V tejto súvislosti by som sa chcela opýtať, ako

vnímaš úroveň popularizácie jazykovedy v našom spoločenskom priestore. Nemáš pocit, že vo väčšinovom geste sa u nás popularizácia lingvistiky zredukovala na mentoring správneho jazykového vyjadrenia? Pre mňa samu to je zhmotnené v ustálenom spojení „jazykové okienko“. Rezonuje v ňom metafora okna, ktorým akoby lingvista profesionál umožňoval naivnému používateľovi jazyka nahliadnuť do „svätyne jazyka“.

Tému kultivovania používateľov spisovného jazyka má inšpiratívne spracovanú Juraj Dolník vo svojej *Teórii spisovného jazyka* (2010). Tú monografiu mám rada a podchvíľou sa k nej vraciam. Vieš, myslím, že málo ľudí pristupuje k textu, k jazyku a vôbec k ľudskej tvorivosti ako k náboženstvu. Väčšina potrebuje praktickú radu a ihneď. To z poradenskej praxe vieme, pretože zamestnanecky som od roku 2012 zaradená v oddelení jazykovej kultúry a terminológie, ktoré vedie doktorka Sibyla Mislovičová. A akoby v tom postojí panovala celospoločenská dohoda. Nie je tu „väčšinová“ tradícia vnímať jazyk v širšom kultúrnom kontexte, len ako nástroj. Ak sa mýlim, nech mi je odpustené. Všetko sa tu ekonomizuje, a kde nie je dopyt, nerozvíja sa ani ponuka. Niekedy sa aj v rámci odovzdaných textov na publikovanie stretávam s komentármi recenzentov, že istú pasáž mám vyhodiť, pretože je už ďaleko od jazykovej problematiky.

Písanie do novin u mňa trvalo od roku 2007 do roku 2016, bolo toho veľa. Spätnú väzbu som v tom čase mala minimálnu. Občas som sa smiala, že mi dali k dispozícii takú malú „novinovú“ kazateľnicu. Spätne si uvedomujem, že som mala ambíciu poprieť jazykové okienka, na ktorých som vyrástla. Na druhej strane v tom geste bol pozostatok silného vplyvu, ktorého sa mi dostalo od mojich prešovských učiteľov a autorov, na ktorých nás upozorňovali. Veľa som kedysi čítala Mika, Andraščíka, Bagina, Straussa, potom Jakobsona, Lotmana, Lévyho-Straussa, Malinowského, Barthesa. Ten duch zastrešovania bytia jazykom, jeho spájacia funkcia ľudského, prírodného a toho, čo presahuje hmatateľný svet, jeho súvislosť s ľudskou biologicitou ma veľmi zasiahol. Teraz si myslím, že som toho ducha svojím novinárčením túžila imitovať. Prinavrátiteľ. Tie úvahy neboli ničím originálne. Myslím, že som len zostala vášnivou žiačkou, z čoho by mal možno George Steiner radosť.

Literatúra

- BORGES, J. L. (2005): *Ars poetica*. Praha: Mladá fronta.
BOURDIEU, P. (2012): *Sociologické hľadání sebe sama*. Brno: Doplněk.
DOLNÍK, J. (2010): *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda.
FEYERABEND, P. K. (1991): *Three Dialogues on Knowledge*. Oxford, Cambridge: Wiley-Blackwell.
GERŽOVÁ, J. – HRUBANIČOVÁ, I. (1998): *Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia: gramatická a sémantická charakteristika*. Bratislava: Profil.
HRUBANIČOVÁ, I. (2009): *The Slovak Matrix alebo slová v maskáčoch*. Bratislava: Kvetuša Dašková Vydavateľstvo Q111.

- HRUBANIČOVÁ, I. (2013): *Ako zjesť žabu*. Bratislava: Kalligram.
- HRUBANIČOVÁ, I. (2017): Spor o prepis historických uhorských priezvisk nemá opodstatnenie. In: Wachtarczyková, J. (ed.): *Aktuálne otázky slovenského jazyka: zborník z konferencie Aktuálne otázky slovenského jazyka (4. – 5. 10. 2016 Bratislava)*. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV – Slovak Academic Press, 105 – 144.
- HRUBANIČOVÁ, I. (2024): *Separácia (hygienické opatrenia reči)*. Bratislava: SUD.
- HRUBANIČOVÁ, I. – ĎUROVIČ, E. (2019): Pohyb v jazykovede, tak ako vo všetkom, sa deje tým, že niekto o niečom začína pochybovať. In: *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, 32 – 55.
- CHOMSKÝ, N. (1995): *Jazyk a zodpovednosť*. Bratislava: Archa.
- CHROMÝ, J. – LEHEČKOVÁ, E. (2007): *Rozhovory s českými lingvisty I*. Praha: Dauphin.
- CHROMÝ, J. – LEHEČKOVÁ, E. (2010): *Rozhovory s českými lingvisty III*. Praha: Akropolis.
- JAKOBSON, R. (1993): *Dialogy*. Prel. M. Pittermannová. Praha: Český spisovatel.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2021): *Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- KRÁLÍK, L. (ed.) (2002): *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava: Veda.
- LEHEČKOVÁ, E. – CHROMÝ, J. (2009): *Rozhovory s českými lingvisty II*. Praha: Akropolis.
- LENDVAI, P. (2011): *Maďari*. Bratislava: Kalligram.
- LENDVAI, P. (2012): *Premrhaná krajina*. Bratislava: Kalligram.
- NIETZSCHE, F. (2019): *My filologové*. Praha: Oikoymenh.
- PISÁRČIKOVÁ, M. (ed.) (2004): *Synonymický slovník slovenčiny. 3. nezm. vyd.* Bratislava: Veda.
- PLATÓN (2022): *Gorgias*. Praha: Oikoymenh.
- SHANNON, C. – WEAVER, W. (1964): *The mathematical theory of communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- STEINER, G. (2011): *Errata. Prozkoumaný život*. Brno: Host.
- STEINER, G. (2022): *Lekcie majstrov*. Bratislava: Artforum.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. a kol. (2019): *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. (2019): Diskurzívne poznávanie evolúcie jazykovedného výskumu na Slovensku. In: Wachtarczyková, J. a kol. (2019): *Očami slovenských jazykovedcov. Rozhovory o premenách jazyka a jeho výskumu na Slovensku*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, 201 – 236.
- WIENER, N. (1961): *Cybernetics*. Cambridge: The M.I.T. Press.

Martina Ivanová

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta – Jazykovedný ústav Eudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov – Panská 26, 811 01 Bratislava

E-mail: martina.ivanova@unipo.sk

ORCID: 0000-0001-7654-300X

Ingrid Hrubaničová

Jazykovedný ústav Eudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, 811 01 Bratislava

E-mail: ingrid.hrubanicova@juls.savba.sk